

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԻ ՀՆԱԳՈՅՆ ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՒ՝
ԵՐԲԱՅԵՐԷՆ, ՅՈՒՆԱՐԷՆ ԵՒ ՀԱՅԵՐԷՆ ԲՆԱԳԻՐ
ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

ՏՐԴԱՏ ԱԻ. ՔԱՀԱՆԱՅ ՈՒԶՈՒՆԵԱՆ

Բանալի բառեր – Աստուածաշունչ, Հին Կտակարան, Նոր Կտակարան, Եբրայերեն, Յունարեն, ձեռագիր, քննական բնագիր, մատենագիտություն:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Մեր նախորդ յոդուածին¹ մէջ տուած էինք Աստուածաշունչի Եբրայերեն, Յունարեն եւ Հայերեն գիտական հրատարակութիւններու մատենագիտութիւնը եւ հակիրճ տեղեկութիւն փոխանցած էինք անցեալին տարուած աշխատանքներու մասին՝ բնագիրներու վերականգման, օգտագործման, եւ հրատարակութեան մարզին մէջ: Այս յոդուածին մէջ կ'ուզենք տալ ձեռագրերու մատենագիտութիւնը, որոնք գործածուած են կամ կը գործածուին գիտական հրատարակութիւններու պատրաստութեան ընթացքին:

Եբրայերէն Բնագիր² (Մասորական - Masoretic Text)

Երբ կը խօսինք Եբրայերէն Բնագրի մասին, մենք նկատի չենք ունենար Եբրայերէն բոլոր ձեռագիրները կամ տպագրութիւնները, այլ՝ նկատի ունինք գրիչներու յատուկ ընտանիքի՝ Բէն Աշերի հիմնած գրչական աւանդութեամբ գրի առնուած ձեռագիրները³: Այսօր ընդունուած Եբրայե-

---

¹ **Ուզունեան Տ.** Աւ. Քնյ., Աստուածաշունչի հնագոյն լեզուներու՝ Եբրայերէն, Յունարեն եւ Հայերէն բնագիրներու գիտական հրատարակութիւններու ներկայ վիճակը, Աստվածաբանական և կրոնագիտական հոդվածների ժողովածու, ԵՊՀ Աստվածաբանության Ֆակուլտետ, Երևան, 2020, էջ՝ 79-93:

² Մասորական եզրը կը գործածենք Եղիշէ Արքեպս. Դուրեանի գործածած եզրաբանութեամբ: Եղիշէ Արք. Դուրեան, «Ուսումնասիրութիւնք եւ քննադատութիւնք», Երուսաղէմ, 1935, էջ՝ 212:

³ Այս նիւթը կը բացատրէ **E. Martin-Contreras** իր յոդուածին մէջ. *"Strictly speaking, the term Masoretic Text (MT) refers to any biblical manuscript that is accompanied by a Masorah, i. e., an apparatus of notes of a textual nature which were transmitted together with the biblical text or independently, with the aim of preserving its integrity... . However, the term Masoretic Text tends to be used, more restrictively, to refer to the set of known medieval biblical manuscripts, considered the best. These manuscripts share common characteristics and their Masorot and vocalization are attributed to the Ben Asher family of Tiberian Masoretes. This term does not cover all the biblical manuscripts of other traditions such as Babylonian and Palestinian nor even*

րեն Բնագրի հրատարակությունները հիմնուած են այս ընտանիքի գրած ձեռագիրներու վրայ: Այլ ձեռագիրներու ընտանիքներ կը համեմատուին այս հիմնական օրինակին հետ: Իսկ այստեղ տրուած բացատրութիւնները այն Եբրայերէն ձեռագիրներու եւ տպագրութիւններու մասին են, որոնք գործածուած կամ ներառուած են Բիբլիա Հէբրաիքա (**BH**) Եբրայական բնագրի հրատարակութեան պատրաստութեան ժամանակ: Ուստի գիտնականներու կողմէ ընդունուած լաւագոյն ձեռագիրներու ցանկը կ'ուզենք տալ ստորեւ, կարճ բացատրութիւններով.

1. Եսայիայ Ձեռագիր¹. Կը պարունակէ Եսայի Մարգարէի գիրքը ամբողջութեամբ եւ լաւ պահպանուած է:

2. Եսայիայ Ձեռագիր². Մասամբ կը պարունակէ Եսայի Մարգարէի գիրքը:

3. Մեկնութիւն Ամբակումայ³. Մասամբ կը պարունակէ Ամբակում Մարգարէի գիրքը:

4. Սաղմոսաց փաթաթ⁴. Կը պարունակէ 41 կանոնական եւ պարականոն 7 սաղմոսներ:

5. Նաշ պապիրուս⁵. Կը պարունակէ Տասը պատուիրանները, սակայն պատրաստուած կամ առնուած է ծիսական գրութենէ մը: Աւելի մօտ է Եօթանասնիցի:

6. Գենիզայի պատառիկները⁶. Մօտաւորապէս 200,000 ձեռագիրներու պատառիկներ են: Ո՛չ միայն կը պարունակեն Սուրբ Գրոց բաժիններ, այլ՝ նաեւ մեկնողական եւ ծիսական բնագիրեր:

7. Բէն Աշեր Ձեռագիրները: Բէն Աշեր գրիչ ընտանիքի կողմէ գրո-

---

all those of the Tiberian tradition not directly related to the Ben Asher family. "Martin-Contreras E. <https://bit.ly/2zc5bbs> [22. 03. 2020]:

¹ Isaiah Manuscript / 1QIs^a = Թ^a: Թուային օրինակին համար տես՝ <https://bit.ly/3b9kT4j> [22. 03. 2020]:

² **Isaiah Manuscript** 1QIs^b = Թ^b, Ernst Würthwein, The text of the Old Testament, Second Edition, Translated, Errol F. Rhodes, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, էջ՝ 33: (Յետ այսու՝ Würthwein)

³ **Habakkuk Commentary** / 1Qp^{Hab}, Würthwein, էջ՝ 33, Թուային օրինակին համար տես՝ <http://dss.collections.imj.org.il/habakkuk> [22. 03. 2020]:

⁴ **Psalm Scroll** from Cave 11 / 11QPs^a, Würthwein, էջ՝ 34:

⁵ **Nash Papyrus** / Pap. Nash., Թուային օրինակին համար տես՝ <https://bit.ly/3c5wAdE> [22. 03. 2020]:

⁶ (Geniza Fragments / g) : Սոյն կայքէջէն կարելի է հասնիլ հսկայ տեղեկութիւններու՝ <https://bit.ly/2W6bw18>:

լած եւ լաւ պահպանուած չորս ձեռագիրներ¹

ա. Բրիտանական Մատենադարանի հնգամատեանը²: Կը պարունակէ միայն Հնգամատեանը, վնասուած է եւ պակասաւոր:

բ. Կողէկս Քաիրէնսիս³: Կը պարունակէ վաղ եւ ուշ մարգարէներուն գիրքերը: Գրուած է 895 թուին, Մովսէս Բէն Աշերի կողմէ:

գ. Ալեպպոյ Կողէկս⁴: Կը պարունակէր բոլոր Հին Կտակարանը, նախ քան վնասուիլը 1947ին: Այժմ կը պակսին բաւական մասեր: Այնուհանդերձ այժմ հիմք կը ծառայէ Եբրայական Համալսարանի Աստուածաշնչային ծրագրի⁵, որ պիտի ըլլայ նոր Եբրայերէն Հին Կտակարանի հրատարակութիւն:

դ. Կողէկս Լէնինգրադէնսիս⁶: Մեր ներկայ աշխատութեան համար կարեւորագոյն ձեռագիրն է այս մէկը, քանի ան հիմք ծառայած է մեր ուսումնասիրութիւններու մէջ գործածած Եբրայերէն բնագրին՝ Բիբլիա Հերբաիքա Շտուտգարդէնսիային եւ նաեւ Բիբլիա Հերբաիքային, որոնց մասին պիտի խօսինք իր տեղին: Գրուած է Ահարոն Բէն Աշերի կողմէ, 1008 թուին: Կը պահպանուի Ս. Պետերբուրգի Սալթիքով - Շխեդրին Պետական Մատենադարանի մէջ՝ Ms. B 19^A համարով:

8. Պետերբուրգ Կոտէկս⁷: Կը պարունակէ Եսայիայ, Եզեկիէլի եւ փոքր մարգարէներու գիրքերը: Գրուած՝ 916 թուին:

8. Էրֆուրտ Կոտէկսներ⁸: Երեք ձեռագիրներ, գրուած կարգով՝ ԺԴ.,

¹ Estudios Masoréticos: X Congreso Del IOMS, Instituto de Filología del CSIC, Madrid, 1993 էջ՝ 39: A. Dotan, “Reflections towards a Critical Edition of Pentateuch Codex Or. 4445” (Յետ այսու՝ Dotan); Würthwein, էջ՝ 35-36:

² The Pentateuch Codex of the British Library: Այս ձեռագիրը չէ գործածուած քննական բնագրերու մէջ: Իսկ A. Dotan կը քննադատէ այն ձեռագրի յօտագործուած ըլլալու պարագան, զայն նկատելով շատ օգտակար հնգամատեանի քննական բնագրի կազմութեան մէջ: Dotan, էջ՝ 40: Թուային օրինակին համար տես՝ <https://bit.ly/2xE4N54> [22. 03. 2020]:

³ Codex Cairensis / C: Թուային օրինակին համար տես՝ <https://bit.ly/3frYpPB> [22. 03. 2020]:

⁴ Aleppo codex: Այս ձեռագրի մասին գոյութիւն ունի համացանցային էջ, ուր կարելի է գտնել լայն տեղեկութիւն եւ ձեռագրի ընդհանուր պատճէնը: <http://www.aleppocodex.org/> [22. 03. 2020]:

⁵ Hebrew University Bible Project: Այս նիւթի մասին ընդարձակ տեղեկատուական յօդուած մը գրած է Michael Segal. The Hebrew University Bible Project, HeBAI 2/1 (2013) էջ՝ 38-62: Թուային օրինակին համար տես՝ <https://bit.ly/3fo9P6N> [22. 03. 2020]:

⁶ Codex Leningradensis / L: Թուային օրինակին համար տես՝ <https://bit.ly/2SP5dgt> [22. 03. 2020]: Würthwein, էջ՝ 36:

⁷ Petersburg Codex / V^p: Würthwein, էջ՝ 37:

⁸ Erfurt Codices, E1, E2, E3: Würthwein, էջ՝ 37:

ԺԳ. դարերուն եւ նախ քան 1100 թուին: Կը պարունակեն բոլոր Հին Կտակարանը եւ այլ գիրքեր:

9. Կոտէկա Սասուն¹: Կը պարունակէ բոլոր Հին Կտակարանը, որոշ փոքր պակասներով: Գրիչը անյայտ է եւ կը կարծուի Ժ. դարու ձեռագիր ըլլալ²:

10. Կորսուած Կոտէկաներ³: Ձեռագիրներ, որոնց պարունակութեան մասին տեղեկութիւն հասած է Բաբելոնական գրականութեանց մէջ եւ այդ տեղեկութիւնը գործածուած է Բիբլիա Հեբրայիքայի մէջ, սակայն իրենք կորսուած են՝

- a. Կոտէկա Սեւերի
- b. Կոտէկա Մուգա
- c. Կոտէկա Երուշալմի
- d. Կոտէկա Յերիքոյ
- e. Կոտէկա Հիլլէլ ⁴

11. Բլումսբորի Աստուածաշունչ⁵: Այս ձեռագիրը ԺԱ. կամ ԺԲ. դարու ձեռագիր է որ կը պարունակէ Երեմիայի, Չաքարիայի, Առակաց եւ Մնացորդաց գիրքերը: Բաւական կը տարբերի կարեւոր նկատուած միւս ձեռագիրներէն:

Յունարէն Հին Կտակարանի Բնագիր (Եօթանասնից - Septuaginta)

Եթէ համեմատենք Եբրայերէն բնագիրը Դ. դարու Հին Կտակարանի Յունարէն թարգմանութիւններու հետ, կը գտնենք շատ ուշ ժամանակի բնագրեր: Այս է պատճառը, որով կը կարեւորուի Յունարէն Բնագիրը: Արդէն մենք կարեւորութիւնը հակիրճ կերպով շեշտած ենք Եօթանասնից Թարգմանութեան: Այստեղ կ'ուզենք տեղեկութիւններ տալ Եօթանասնից բնագրի ձեռագիրներու մասին, որոնք յատկապէս յարմար դատուած են

---

¹ Codex Sassoon 1053 / M^{SI}: Թուային օրինակին համար տես՝

https://archive.org/details/Sassoon_1053_Tanakh/page/n9 [22. 03. 2020]:

² **Wurthwein E., Achilles A.**, The Text of the Old Testament: An Introduction to the Biblia Hebraica, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge UK. 2014, էջ՝ 42 (342)

³ Lost codices; Codex Severi / Sev, Codex Muga, Codex Yerushalmi, Codex Jericho, Codex Hillel / Hill: Würthwein, էջ՝ 38:

⁴ Վերջին երկու ձեռագրերու մասին նաեւ տես B. PICK, Lost Hebrew Manuscripts, Journal of the Society of Biblical Literature and Exegesis Vol. 2, No. 2 (Dec., 1882), pp. 122-127:

⁵ Bloomsbury Bible / BB: Սոյն ձեռագրի մասին յօդուած մը հրատարակուած է՝ Penkower J. S., An Eleventh- or Twelfth-Century Masoretic Bible Codex (Jeremiah, Zechariah, Proverbs, and Chronicles): Its Place among Eastern Codices, Textus 27 (2018) 85–110: Սոյն յօդուածի թուային տարբերակը կարելի է բռնել՝ <https://bit.ly/2Wbr7wy> [22. 03. 2020]:

ներառնելու Բիրլիա Հեբրաիքայի հրատարակութեան մէջ¹:

Հին եւ Նոր Կտակարան միասին.

1. Կողէկս Վատիկանու²: Դ. դարու ձեռագիր է եւ կը նկատուի ամբողջական Աստուածաշնչի հնագոյն Յունարէն ձեռագիր օրինակը: Կարելորագոյն ձեռագիրներէն մին է, որ ներկայ հրատարակութիւններու հիմնական ձեռագիրներէն մէկն է:

2. Կողէկս Սինաիտիքու³: Դ. դարու ձեռագիր է: Կը պարունակէ Հին Կտակարանի եւ երկրորդականոն գրքերու մէկ մասը եւ ամբողջ Նոր Կտակարանը:

3. Կողէկս Ալեքսանտրինու⁴: Ե. դարու ձեռագիր է: Կը պակսի Ա. Թագ. 12.17-14.9 եւ Սղմ. 49.20-79.11 բաժինները:

4. Կողէկս Ֆրիիր կամ Կողէկս Ուաշինգտոնիանու: Ե. դարու ձեռագիր: Հին Կտակարանէն կը պարունակէ Բ. Օրինաց եւ Յետուայ գրքերէն բաժիններ եւ չորս Աւետարանները:⁵

---

¹ Այս ցանկը պատրաստած ենք Würtwein 73-75ի մէջ տրուած ցանկին հիման վրայ: Մենք աւելցուցինք մեր կատարած ուսումնասիրութիւններու յղումները:

² Codex Vaticanus (B, P^b): Թուային օրինակին համար տես՝ <https://bit.ly/2W6JEKk> [22. 03. 2020]: Würtwein 73:

³ Codex Sianiticus (S, a, P^s): Սոյն ձեռագրի մասին լայն տեղեկութեան եւ թուային օրինակին համար տես՝ <http://www.codexsinaiticus.org/en/> [22. 03. 2020]: Würtwein 73:

⁴ Codex Alexandrinus (A, P^a): Թուային օրինակին համար տես՝ <https://archive.org/details/CodexAlexandrinus> [22. 03. 2020]: Würtwein 73:

⁵ Codex Freer կամ Codex Washingtonianus (Q, W, P^q): Würtwein 74: Այս ձեռագիրը կը կարելորուի Մարկ. 16.14 համարներու մէջ ունեցած աւելորդ բաժինով՝ *κακεινοι απελογοῦντο λέγοντες ὅτι ὁ αἰὼν οὗτος τῆς ἀνομίας καὶ τῆς ἀπιστίας ὑπὸ τὸν σατανᾶν ἐστίν, ὁ μὴ ἔδῳ τὰ ὑπὸ τῶν πνευμάτων ἀκάθαρτα τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ καταλαβέσθαι δύναμιν διὰ τοῦτο ἀποκάλυψόν σου τὴν δικαιοσύνην ἥδη, ἐκεῖνοι ἔλεγον τῷ χριστῷ. καὶ ὁ χριστὸς ἐκεῖνοις προσέλεγεν ὅτι πεπλήρωται ὁ ὅρος τῶν ἔθῶν τῆς ἐξουσίας τοῦ σατανᾶ, ἀλλὰ ἐγγίζει ἄλλα δεῖνα. καὶ ὑπερ ὧν ἐγὼ ἀμαρτησάντων παρεδόθην εἰς θανατὸν ἵνα ὑποστρέψωσιν εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ μηκέτι ἀμαρτησῶσιν ἵνα τὴν ἐν τῷ οὐρανῷ πνευματικὴν καὶ ἄφθαρτον τῆς δικαιοσύνης δόξαν κληρονομήσωσιν. Այս բաժինն մտաւոր թարգմանութիւնն է՝ «Այս անօրէն եւ անհաւատութեան դարը Սատանայի իշխանութեան տակ է: Ան իր իշխանութեան տակ երող պիղծ ոգիներուն չարտօներ որ հասկնան ճշմարտութիւնը եւ Աստուծոյ զօրութիւնը: Ուրեմն ձեր արդարութիւնը թող յայտնի ըլլայ – ըսաւ անոնց Քրիստոս: Եւ Քրիստոս խօսեցաւ անոնց. Սատանայի զօրութեան տարիներու ժամանակը աւարտած է, բայց ահեղ բաներ կը մտնեն: Եւ մեղաւորաց կողմէ մահուան յանձնուեցայ որպէսզի մի գուցէ անոնք դառնան ճշմարտութեան եւ այլեւս չմեղանչեն եւ այսպէսով անոնք ժառանգեն հոգեւոր եւ անապականելի արդարութեան փառքը երկնքի մէջ»: Այս բաժինը ուրիշ ոչ մէկ ձեռագրի մէջ չէ նշուած: Միայն Հերոնիմոսի հետ կապուած գրութեան մը մէջ յիշուած է:*

5. Կողեկս Էֆրաեմի Սիրի բեսգրիպտու: Կրկնագիր մըն է: ԺԳ. դարու ձեռագիր: Կը պարունակէ Եփրեմ Ասորիի գործերը: Իսկ նախկին բնագիրը կը պարունակէ Յոբի, Առակաց, Ժողովողի, Երգ Երգոց, Իմաստութեան, Սիրաքի գրքերը եւ Նոր Կտակարանը:¹

Միայն Հին Կտակարան.

6. Կողեկս Սարքավիանու-Քոլբերտինի²: Դ. դարու վերջ կամ Ե. դարու սկիզբի ձեռագիր: Կը պարունակէ Ծննդոց 31.5 – Դատաւորաց 21.12 բաժինը:

7. Կողեկս Կոտտոնիանու 1731ին հրդեհի պատճառով վնասուած է եւ մնացած են միայն 150 կտորներ: Կը պարունակէ միայն Ծննդոց գիրքը³:

8. Կողեկս Սարքավիանու: Զ. դարու ձեռագիր: Կը պարունակէ մարգարէներու գիրքերը:⁴

9. Կողեկս Կոնստանտինիանու: Է. դարու ձեռագիր: Կը պարունակէ Ծննդոց-Գ. Թագաւորաց 8.40 համարները:⁵

10. Կողեկս Լիպսիէնսի: Է.-Ը. դարու ձեռագիր: Կրկնագիր մըն է: Կը պարունակէ Թուոց – Դատաւորաց գիրքերէն բաժիններ:⁶

11. Կողեկս Բագիլիանոյ – Վատիկանու: Այս եւ յաջորդ ձեռագիրը միասին կը պարունակեն Հին Կտակարանի մեծ մասը: Կը պակսի Ծննդոց – Ղեւտացոց 13.59 բաժինը:⁷

12. Կողեկս Վենետու: Կողեկս Բագիլիանոյ – Վատիկանուսի երկրորդ մասն է:⁸

13. Կողեկս Բեսգրիպտու Քրիպտֆերրատէնսի: Կրկնագիր մըն է: Մարգարէներու գրքերէն տարբեր բաժիններ կը պարունակէ:⁹

14. Կողեկս Բողլայանու Գենեսսէն: Թ. եւ Ժ. դարու ձեռագիր: Տար-

[https://www. bibleworks. com/forums/showthread. php?1790-New-Module-Mark-in-the-Washington-Codex](https://www.bibleworks.com/forums/showthread.php?1790-New-Module-Mark-in-the-Washington-Codex) [22. 03. 2020] հասցէն կարելի է բռնել Մարկոսի Աւետարանի պատճենները: Մակայն պէտք է ունենալ bibleworks 7+ ծրագիրը:

¹ Codex Ephraemi Syri rescriptus (C, P^C): Würtwein 74:

² Codex Sarravianus – Colbertini (G, P^G): Թուային օրինակին համար տես՝ https://archive.org/details/ldpd_10972550_001 [22. 03. 2020]: Würtwein 73:

³ Codex Cottonianus (D, P^D): Würtwein 74:

⁴ Codex Marchalianus (Q, P^Q): Würtwein 74:

⁵ Codex Coislinianus (M, P^M): Würtwein 74:

⁶ Codex Lipsiensis (K, P^K): Würtwein 74:

⁷ Codex Basiliano - Vaticanus (N, P^N): Würtwein 74: Թուային օրինակին համար տես՝ https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.2106 [22. 03. 2020]:

⁸ Codex Venetus (V, P^V): Würtwein 74:

⁹ Codex rescriptus Cryptferratensis (G, P^G): Würtwein 74:

բեր գրադարաններու մէջ բաժնուած պատահիկներով կը պարունակէ Ծննդոց - Գ. Թագաւորաց 16.28 բաժինը:¹

15. Կողէկս Աթենիանսիս: ԺԳ. դարու ձեռագիր: Կը պարունակէ Պատմական գիրքերը, Եսթերի, Յուդիթի, Տովբիթի գիրքերը:²

16. Կողէկս Վերոնէնսիս: Երկլէզու՝ Յունարէն-Լատիներէն սաղմոսարան է:³

17. Կողէկսէ կտոր մը: Դ. դարու ձեռագիր: Կը պարունակէ Ա. Թագաւորաց 18.8-25 բաժինը:⁴

Բնականաբար շատ այլ ձեռագիրներ եւս գոյութիւն ունին⁵: Մենք կու տանք կարեւորագոյն նկատուածներու ցանկը: Ամբողջական ցանկը այստեղ ներառնել կարելի չէ, մանաւանդ Մեռեալ Ծովու ձեռագիրներու քանակի ծաւալին պատճառով⁶:

Յունարէն Նոր Կտակարանի Բնագիր

Բնականաբար Յունարէն Նոր Կտակարանի նախօրինակն ալ մեր ձեռքը չունինք: Սակայն շատ մեծ քանակութեամբ ձեռագիրներ հասած են մինչեւ մեր օրերը: Մէկ առ մէկ թուել եւ բացատրել ինքնին ատենախօսութեան նիւթ կրնայ ըլլալ: Մենք Հին Կտակարանի ձեռագիրներու բաժնին մէջ տուինք արդէն հինգ ձեռագիրներու անունները, որոնք բոլոր Աստուածաշունչը կը պարունակեն: Ընդհանուր ձեռագիրներու ցանկը հրատարակուած է լայն բացատրութիւններով⁷:

ՀԱՅԵՐԷՆ ԲՆԱԳԻՐ

Աստուածաշնչային բնագրերու ցանկը արդէն հրատարակուած է Շահէ Արքեպս. Աճեմեանի կողմէ: Մենք այստեղ պիտի ներկայացնենք գիտական հրատարակութիւններու⁸ մէջ գործածուած ձեռագրերու ցանկը:

¹ Codex Bodleianus Geneseos (E, P^E): Würtwein 75:

² Codex Atheniansis (W, P^W): Würtwein 75:

³ Codex Veronensis (R, P^R): Würtwein 75:

⁴ A Codex fragment (W, P^W): Würtwein 75:

⁵ Ձեռագրերու լայն ցանկի եւ բացատրութիւններու մասին տես՝ <https://bit.ly/2SGMWSx> [22. 03. 2020]:

⁶ Այս նիւթի մասին, լայն ուսումնասիրութիւններու, ցանկերու եւ ձեռագրերու պատճեններու համար տես՝ <https://www.deadseascrolls.org.il/home> [22. 03. 2020]:

⁷ **Aland K. & Aland B.**, The Text of the New Testament, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1995, էջ՝ 72-171 եւ 345-352: <https://bit.ly/3fsLGvK> [22. 03. 2020]: (Յետ այսու՝ Aland K. & Aland B.)

⁸ Սոյն հրատարակութիւններն են՝

Այս յօդուածով կը ներկայացնենք այն ձեռագիրներու ցանկը, որոնք գործածուած են ցարդ կատարուած Հին Կտակարանի գիտական հրատարակութիւններու մէջ, տալով նաեւ որոշ բացատրութիւններ¹: Իսկ Նոր Կտակարանի գիտական Հրատարակութիւններու համար գործածուած ձեռագիրներու ցանկը կը թողունք այլ յօդուածի՝ տեղի սղութեան պատճառով:

Ցանկի բացատրութիւններու մէջ չենք ներառած Աստուածաշունչ գիրքերէն դուրս գրութիւնները: Նաեւ իւրաքանչիւր ձեռագրի բացատրութեան աւարտին տուած ենք «ՇԱՅՁ» սղագրով այն էջերու թիւը, ուր կը գտնուի տուեալ ձեռագրի բովանդակութիւնը Շահէ Արքեպս. Աճէմեանի «Յուցակ Աստուածաշունչ Մատեանի Հայերէն Ձեռագիրներուն»² գիրքին մէջ:

ՄԱՇՏՈՅԻ ԱՆՈՒԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ, ԵՐԵՒԱՆ

1. A^o 287: 1258 թ., կը պարունակէ Յոբի, Սաղմոսաց, Առակաց, Ժողովողի, Երգ Երգոց, Իմաստութիւն Սողոմոնի գիրքերը, Եսայիի, Երեմիայի, Եզեկիէլի, Դանիէլի եւ երկոտասան մարգարեից գիրքերը, Բարութի թուղթը եւ Երեմիայի Ողբը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 15-16)

2. A² 7753: ԺԲ. դար, կը պարունակէ Ծննդոց, Ելից, Ղեւտացոց եւ Թուոց գիրքերէն բաժիններ: (ՇԱՅՁ էջ՝ 7)

3. A⁸ 178: 1253-1255 թթ., կը պարունակէ Հին կտակարանը, ուր կը պակսին Սաղմոսացը, Առակաց, Ժողովողի, Երգ Երգոց, Իմաստութիւն Սողոմոնի եւ Մաղաքիայի գիրքերը: Կը պարունակէ նաեւ Երկրորդականոն գիրքերէն Յուդիթի, Տովբիթի եւ Մակարայեցոց գիրքերը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 13-14)

4. B¹ 4243: 1263-1266 թթ., կը պարունակէ Հին Կտակարանէն՝ Եսայիի եւ Դանիէլի գիրքերը, երկոտասան մարգարեից գիրքերը, Առակաց,

---

• Գիրք Ծննդոց, քննական բնագիր, **Զեյթունյան Ա. Ս.**, Հայկական ՄԱՀ ԳԱ Հրատարակչություն, Երեւան, 1985:

• Գիրք Ելից, քննական բնագիր, **Զեյթունյան Ա. Ս.**, Հայաստանի Հանրապետության ԳԱ Հրատարակչություն, Երևան, 1992:

• Գիրք Թուոց, քննական բնագիր, **Զեյթունեան Ա. Ս.**, Անթիլիաս, 1998:

• Գիրք Երկրորդումն Օրինաց, քննական բնագիր, **Զեյթունեան Ա. Ս.**, Մատենադարան, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 2002:

• Գիրք Երկոտասան Մարգարեից, քննական բնագիր, **Ամալյան Հ. Մ.**, Մագաղաթ հրատարակչություն, Երևան, 2000:

¹ Պայմանական նշանները գործածեցինք Անասեանի եւ Զեյթունեանի աշխատութիւններու հիման վրայ:

² Աճէմեանի Շ. Արքեպս., Յուցակ Աստուածաշունչ Մատեանի Հայերէն Ձեռագիրներուն, Լիզպոն, 1992:

Ժողովողի, Երգ Երգոց, Իմաստութիւն Սողոմոնի եւ Յոբի գիրքերը, Երկրորդականոններէն՝ Օրհնութիւն Երից Մանկանցը, նաեւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: Իսկ Նոր Կտակարանէն՝ Յայտնութիւնը, Գործք Առաքելոցը, Ընդհանրական եւ Պօղոս Առաքելալի թուղթերը, նաեւ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքելալն Պօղոս եւ Կորնթացոց Երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 17-19)

5. B₄ 345: 1270 թ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը: Երկրորդականոն գիրքերէն՝ Յուդիթի, Տովբիթի եւ Մակաբայեցոց գիրքերը, նաեւ տարբեր Հայրերու եւ գրողներու բացատրութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝ 23-27)

6. B₅ 199: 1271 թ., կը պարունակէ Յոբի գիրքէն սկսեալ բոլոր Հին Կտակարանը: Կը պակսին Հնգամատեանը եւ բոլոր պատմական գիրքերը: Երկրորդականոն գիրքերէն՝ Իմաստութիւն Սողոմոնի եւ Թուղթ Բարուքի: (ՇԱՅՁ էջ՝ 31)

7. B₉ 5560: 1285 թ., կը պարունակէ Յոբի գիրքէն սկսեալ բոլոր Հին Կտակարանը: Կը պակսին Հնգամատեանը եւ բոլոր պատմական գիրքերը: Ունի նաեւ երկրորդականոն գիրքերէն՝ Իմաստութիւն Սողոմոնի եւ Թուղթ Բարուքի եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝ 37-38)

8. C₁ 179: 1292 թ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝ 41-46)

9. C₂ 180: 1295 թ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքելալն Պօղոս, Կորնթացոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 47-52)

10. C₄ 193: 1299 թ., կը պարունակէ Առակաց, Ժողովողի, Երգ Երգոցի, Իմաստութիւն Սողոմոնի գիրքերը եւ երկոտասան մարգարէից գիրքերը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 55)

11. C₆ 177: ԺԳ. դ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքելալն Պօղոս, Կորնթացոց երրորդ թուղթը եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: Կը պակսի Յայտնութեան գիրքը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 57-62)

12. C₈ 1500: Ճառընտիր, ԺԳ. դ., ի միջի այլոց կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքելալն Պօղոս, Կորնթացոց երրորդ թուղթը եւ մարգարէներու, մահուան վկայութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝ 63-66)

13. E₄ 182: 1303-1304 թթ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքելալն Պօղոս, Կորնթացոց երրորդ թուղթը եւ մարգարէներու մահուան

ւան վկայութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝ 79-84)

14. E5 183: 1308 թ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս, Կորնթացոց երրորդ թուղթը եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝ 89-94)

15. E8 231: 1312 թ., կը պարունակէ Առակաց, Ժողովողի, Երգ Երգոցի, Իմաստութիւն Սողոմոնի, Յոբի եւ երկոտասան մարգարէից գիրքերը եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝ 95-96)

16. E0 6230: 1314 թ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս, Կորնթացոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 97-102)

17. F5 353: 1317 թ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս, Կորնթացոց երրորդ թուղթը եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝ 107-112)

18. F6 206: 1318 թ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս, Կորնթացոց երրորդ թուղթը եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝ 113-117)

19. G3 2627: 1338 թ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս, Կորնթացոց երրորդ թուղթը եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝)

20. G4 4429: 1338 թ., կը պարունակէ Սաղմոսաց եւ Յոբի գիրքերը, բոլոր մարգարէութեան գիրքերը, բոլոր Նոր Կտակարանը: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս եւ Կորնթացոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 129-131)

21. G8 5608: 1363 թ., կը պարունակէ Երկոտասան մարգարէից, Դանիէլի եւ Իմաստութիւն Սիրաքի գիրքերը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 137-138)

22. G9 352: 1367-1371 թթ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս եւ Կորնթացոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 145-149)

23. H2 4413: 1384 թթ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս եւ Կորնթացոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 159-164)

24. H3 346: 1390 եւ 1400 թթ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝ 169-174)

25. H4 184: 1400-1400 թթ., կը պարունակէ Բ. Օրինաց գիրքէն սկսեալ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականն գիրքերով միասին: Կը պակսի Օննդոցը: Իսկ միայն Ելից 32.34-35.12 եւ 37.16-39.32, Ղեւտացոց 17.13-23.12, Թուոց 27.23-36.13 բաժինները ունի: (ՇԱՅՁ էջ՝ 215-219)

26. H6 141: ԺԴ. դ., կը պարունակէ հնգամատեանը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 175)

27. H7 143: ԺԴ. – ԺԵ. դ., կը պարունակէ որոշ գիրքեր. Հին Կտակարանէն՝ Յոբի, Առակաց (1.1-6.21), Օննդոցէն մինչեւ Բ. Թագաւորաց, Առակաց, Ժողովողի, Երգ Երգոցի, Իմաստութիւն Սողոմոնի, Եսայիի, Երեմիայի, Դանիէլի, Ովսէի, Ամովսի, Միքիայի եւ Յովելի գիրքերը: Իսկ Նոր Կտակարանէն՝ Պօղոսի Եբրայեցիներու, Տիմոթէոսի Ա., Բ., Տիտոսի, Փիլիմոնի եւ Հռովմայեցիներու թուղթերը, Կաթողիկէաց թուղթերը, Գործք Առաքելոցը եւ Յայտնութիւն Յովհաննոսն: (ՇԱՅՁ էջ՝ 211-213)

28. H8 156: ԺԴ. դ., կը պարունակէ Երկոտասան մարգարէից եւ Եզեկիէլի գիրքերը եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝ 179-180)

29. H9 185: ԺԴ. դ., կը պարունակէ հնգամատեանը, Յեսուի, Դատաւորաց, Նէեմիի, Հռութի, Եսթերի, Յուդիթի եւ Տովբիթի գիրքերը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 181)

30. I1 354: ԺԴ. դ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականն գիրքերով միասին եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս եւ Կորնթացոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 185-191)

31. I3 2705: (1368թ.) 1660թ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս եւ Կորնթացոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 139-144)

32. I4 5603: ԺԴ. դ., կը պարունակէ Յոբի, Դանիէլի եւ Երկոտասան մարգարէից գիրքերը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 195)

33. I5 6569: ԺԴ. դ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականն գիրքերով միասին: (ՇԱՅՁ էջ՝ 199-204)

34. I8 9116: 1389 թ.է առաջ, կը պարունակէ Եսայիայ եւ Դանիէլի, Առակաց, Ժողովողի, Երգ Երգոցի, Իմաստութիւն Սողոմոնի, Յոբի եւ երկոտասան մարգարէից գիրքերը, բոլոր Նոր Կտակարանը, թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս եւ Կորնթացոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 165-168)

35. J6 207: 1421-1422 թթ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականն գիրքերով միասին: (ՇԱՅՁ էջ՝ 221-224)

36. J7 144: ԺԵ. դ., կը պարունակէ մեծ ու փոքր մարգարէներու գիրքերը եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: Նաեւ Բարութի թուղթը եւ Երեմիայի Ողբը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 229-230)

37. K8 2585: ԺԶ. դ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրոր-

դականոն գիրքերով միասին եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝ 249-254)

Երուսաղէմ Ա. Յակոբեանց

38. B₃ 1925: 1269 թ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոններէն՝ Իմաստութիւն Սողոմոնի, Յուդիթի, Տովբիթի գիրքերը եւ Բարութի թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 585-588)

39. B₇ 353: 1274 թ., կը պարունակէ Հնգամատեանը, Յեսուի, Դատաւորաց, Հռութի եւ Թագաւորաց Ա.-Դ. գիրքերը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 591)

40. E₆ 1926: 1308 թ., կը պարունակէ Սաղմոսաց, Առակաց, Ժողովող, Երգ Երգոց, Իմաստութիւն Սողոմոնի, Յորի, մեծ եւ փոքր մարգարէներու գիրքերը, Բարութի թուղթը, Երեմիայի Ողբը եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝ 603-604)

41. E₉ 3121: 1313 թ., կը պարունակէ Հնգամատեանը, Յեսուի, Հռութի եւ Թագաւորաց Ա.-Դ. գիրքերը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 611)

42. F₈ 1930: 1323 թ. կը պարունակէ Աստուածաշունչը մեծ մասամբ: Կը պակսին Հնգամատեանը, Յեսուի, Դատաւորաց, Հռութի եւ Թագաւորաց Ա.-Դ. գիրքերը: Երկրորդականոններէն ունի միայն Իմաստութիւն Սողոմոնին եւ Բարութի թուղթը: Ունի նաեւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները եւ թուղթ Կորնթացւոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս եւ Կորնթացւոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 617-621)

43. K₂ 297: 1503 թ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացւոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս եւ Կորնթացւոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 627-630)

Վենետիկի Մխիթարեան Մատենադարան

44. A₄ 20: ԺԲ.-ԺԳ. դդ., կը պարունակէ Հնգամատեանը: Բ. Օրինացը թերի է: (ՇԱՅՁ էջ՝ 793)

45. A₉ 17: 1257 թ., կը պարունակէ Հնգամատեանը: Բ. Օրինացը թերի է: (ՇԱՅՁ էջ՝ 791)

46. D₃ 5: ԺԳ. դ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացւոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս եւ Կորնթացւոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 797-801)

47. D₈ 6: ԺԳ.-ԺԴ. դդ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացւոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս եւ Կորնթացւոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 803-80)

48. D₉ 18: ԺԳ.-ԺԴ. դ., կը պարունակէ Առակաց (թերի), Ժողովող,

Երգ Երգոց, Իմաստութիւն Սողոմոնի, Յոբի, մեծ եւ փոքր մարգարէներու գիրքերը, Բարութի թուղթը, Երեմիայի Ողբը եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: (ՇԱՅՁ էջ՝ 809-810)

49. F7 1: 1319 թ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս եւ Կորնթացոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 813-818)

50. G1 12: 1332 թ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս եւ Կորնթացոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 821-825)

51. G5 8: 1341-1355 թթ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն քահանայից առ Պօղոս Առաքեալ եւ Կորնթացոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 827-830)

52. J3 9: ԺԴ.-ԺԵ. դդ., կը պարունակէ բոլոր Հին Կտակարանը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: (ՇԱՅՁ էջ՝ 831-834)

53. J5 10: 1418-1422 թթ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն քահանայից առ Պօղոս Առաքեալ եւ Կորնթացոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 835-840)

Վիեննայի Մխիթարեան մատենադարան

54. E2 71: ԺԳ.-ԺԴ. դդ., կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին եւ մարգարէներու մահուան վկայութիւնները: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս եւ Կորնթացոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 899-904)

55. G0 55: 1368-1375էն առաջ, կը պարունակէ բոլոր Աստուածաշունչը, երկրորդականոն գիրքերով միասին: Նաեւ՝ թուղթ Կորնթացոցն առ Ս. Առաքեալն Պօղոս եւ Կորնթացոց երրորդ թուղթը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 911-915)

Չմառ, Անտոնեան Վանքի մատենադարան

56. J4 1: Հաւանաբար՝ ԺԴ.-ԺԵ. դդ., կը պարունակէ Հնգամատեանը, Յեսուի, Դատաւորաց, Հռութի, Թագաւորաց Ա.-Դ. եւ Մնացորդաց Ա. Բ. գիրքերը: (ՇԱՅՁ էջ՝ 929-930)

Ս. Պետերբուրգ, Էրմիտաժ

57. D0 VP-1011: ԺԳ.-ԺԴ. դդ.:

Ս. Պետերբուրգ, Արեւելագիտութեան ինստիտուտ

58. F9 B1: 1326 թ.:

Կարելի չեղաւ վերջին երկու ձեռագրերու բովանդակութիւնը ճշդել: Սակայն յայտնի է, որ առ նուազն Հնգամատեանը եւ Հին Կտակարանի զգալի մասը կը պարունակեն, քանի որ Զէյթունեանի կողմէ գործածուած են հնգամատեանի քննական բնագիրները պատրաստելու համար: Ամալեան չէ գործածած Երկոտասան մարգարէիցի քննական հրատարակութեան մէջ: Շահէ Արքեպս. ալ չէ ներառած իր ցանկին մէջ:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Մեր նախորդ յօդուածի մէջ տուած էինք Աստուածաշունչի Եբրայերէն, Յունարէն ու Գրաբար գիտական հրատարակութիւններու մատենագիտութիւնը: Իսկ այս յօդուածը անոր շարունակութիւնն է, ուր տուինք առ այսօր գործածուած լաւագոյն ձեռագրերու ցանկը: Պէտք է շարունակուին գիտական հրատարակութիւններու պատրաստութիւնները: Կը յուսանք թէ այս գործը որոշ չափով կը դիւրացնէ ապագայ աշխատութիւններու ուսումնասիրութիւնները:

Протоиерей Трдат Узунян, Библиография текста Библии на древних языках Иврите, Греческом и Армянском и современное состояние научных публикаций - В этой статье представлен список наиболее важных сохранившихся рукописей Библии, особенно рукописей Ветхого Завета на иврите, греческом и армянском языках, а также библиографические источники и даны онлайн ссылки на цифровые копии рукописей. Когда мы говорим о еврейском тексте, мы имеем в виду рукописи, написанные особой семьей писателей, основанной Бен Ашером, которые считаются лучшими образцами. Эти рукописи были использованы или включены в подготовку издания Biblia Hebraica (BH). Также приводится информация о рукописях Септуагинты, которые особенно ценятся за то, что были включены в публикацию Biblia Hebraica.

Списком греческих рукописей Нового Завета пренебрегли, поскольку многие рукописи сохранились до наших дней и сами по себе могут быть предметом диссертации и не могут быть обобщены в одной статье. В разделе "Рукописи Ветхого Завета" уже перечислены названия пяти рукописей, в которых содержится вся Библия. Также дается ссылка на список рукописей греческого Нового Завета.

Также представлен список армянских рукописей, которые используются в публикациях Ветхого Завета.

Archpriest Trdat Uzunyan, Bibliography of the text of the Bible in the ancient languages Hebrew, Greek and Armenian and the current situation of scientific publications - This article presents a list of the most important surviving manuscripts of the Holy Bible, especially manuscripts of Old Testament in Hebrew, Greek and Armenian, as well as bibliographic sources, and provides online links to digital copies of the manuscripts. When we talk about the Hebrew text, we mean the manuscripts written by the special family of writers, founded by Ben Asher, which are considered to be the best examples. These manuscripts were used or included in the preparation of the publication of the Biblia Hebraica (BH). Information is also given on the manuscripts of the Septuagint, which are particularly well-regarded for being included in the publication of the Biblia Hebraica.

The list of Greek manuscripts of the New Testament has been neglected, as many manuscripts have survived to the present day and may itself be the subject of a dissertation and cannot be summarized in one article. The Manuscripts section of the Old Testament already lists the names of five manuscripts that contain all Bible. Is also given a link for a list of manuscripts of Greek New Testament.

Also, a list of the Armenian manuscripts which are used in the publications of Old Testament, is also presented.

Ուղարկվել է խմբագրություն 24.04.2022թ.
Գրախոսվել է 23.04.2022թ.
Ստորագրվել է տպագրության 25.04.2022 թ.